

поддержанию в должном состоянии такого уникального лесного массива, как Беловежская пушча. Постоянно проводились лесопорядочение, лесокультурные, лесоустроительные мероприятия, порой прерванные восстанием, войной или бурей, велось регулирование использования лесных угодий лесопромышленниками и жителями пушчи. И, определенно, забота о пушче стараниями многих людей: от высоких чиновников до простых служащих, несмотря на различные трудности, способствовала сохранению этого знаменитого лесного массива до наших дней.

ЛИТЕРАТУРА

1. Национальный исторический архив Республики Беларусь в г. Гродно (НГАБ в Гродно). Ф.108, оп.1.
2. Частный архив инженера по охране леса Г.Г. Кравчука. Краткая характеристика территории и лесорастительных условий ГНП «Беловежская пушча».
3. Бобровский П. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Гродненская губерния. - СПб., 1863. - 460 с.
4. Гминский Ф.А. Беловежская пушча и зубры. - Белосток, - 1899.
5. Жилинский Н. Патриарху пять веков // Правда. - 1977. - 29 мая. - С.5-7.
6. Карцов Г.П. Беловежская пушча 1382-1902. Минск, 2007. - 295 с.
7. Кестер Б.В., Шостак С.В. Прошлое и настоящее Беловежской пушчи. - М.: Лесная промышленность, 1968. - 68 с.
8. Полубинский А.С. Свислочская пушча // Заветы Ильича. - 1974. - №11. - С.9-10.
9. Семаков В. Пушча в период первой и второй мировой войнами (1919-1939гг.). // Заря. - 2000. - №31. - С. 14.
10. Шыманович Л.П. «Белавежская пушча - ахоўны і гісторыка-культурны комплекс Беларусі (XIV-XX стст.). - Гродна, 1998. - 115 с.

УДК 572.028

СТЭРЭАТЫПЫ БЕЛАРУСА І БЕЛАРУСІ ВА ЎЯЎЛЕННІ РУСКІХ І “ЗАПАДНО-РУССОВ” У ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ

Э.А. Мазько

УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

В статье рассматриваются стереотипы белорусов и Беларуси в представлении русских и «западно-руссов». Показаны основные факторы их формирования и функционирования, влияние на межкультурную коммуникацию.

In article it is considered stereotypes of Byelorussians and Belarus in representation of Russian and "western-russos". Major factors of their formation and functioning, influence on intercultural communications are shown.

Фармаванне і змест этнічных стэрэатыпаў Беларусі і беларусаў ва ўяўленнях рускіх дзеляць неабходна разглядаць у кантэксце

посткаліаніяльных студыяў, а менавіта ў кантэксце стасункаў паміж каланізатарамі і каланізаванымі. У дадзеным выпадку ў якасці каланізатараў выступаюць рускія, а ў ролі каланізаваных – беларусы. Павінна гэта таксама разглядацца і ў кантэксце суадносін паміж імперскім цэнтрам і імперскім памежжам, якім з’яўлялася Беларусь. У дадзеным выпадку цэнтр заўсёды выступае як з’ява сэнсаўтваральная і ўніверсальна-рэпрэзентацыйная, маючая самастойную існасць, вартасць, прызначэнне, мінуўшчыну і будучыню. Каланізаваныя землі – гэта, як правіла, землі “нецывілізаваныя” або ўвогуле дзікія, заселеныя прымітыўнымі сяланамі. Перыферыя амаль заўсёды мае цяжкую мінуўшчыну, а яе будучае непасрэдна звязваецца з культургерскай дзейнасцю цэнтра. Менавіта метрапольная цывілізацыя – нязменная вытанчаная, вышэйшая, прэстыжнейшая, сучаснейшая, перспектыўнейшая – з’яўляецца месіянскай, якая самім Богам паклікана “цывілізаваць” “дзікія” ўскраіны.

Неабходна адзначыць, што ва ўспрыняцці Беларусі ў пачатку ХХ стагоддзя назіраўся пэўны адыход ад папярэдне намалёванай схемы. Выклікана гэта было тым, што край ужо больш стагоддзя знаходзіўся ў падпарадкаванні імперскаму цэнтру і, адпаведна, згодна логіцы, у некаторай ступені спазнаў дабрадзейны ўплыў “высокакультурнага” рэжыму. Праяўлялася гэта і ў арганізаванні школьнай сістэмы, і ў моцна цэнтралізаванай адміністрацыі. Аднак, калі мова заходзіла пра сялян, а яны складалі 88,24% насельніцтва Беларусі, дык яны ўяўляліся элементам нападзікім, няразвітым, пазбаўленым уласнай структуры, архаічным і анархічным. Вёска адназначна ўспрымалася як нешта закансерваванае ў пазачасавасці, па-за межамі сапраўднай, у дадзеным выпадку, імперскай гісторыі.

Яшчэ адным важным фактарам было тое, што беларусы не дыскрымінаваліся. Палягала гэта не ў нейкім звыш добрым стаўленні царскіх уладаў да іх, але ў тым простым факце, што яны разглядаліся як “свае”. Заўважым тут, што датычылася гэта ў пераважнай большасці праваслаўных, бо каталікі традыцыйна, за выняткам спарадычных спроб прызнання іх часткай “беларускага племені”, уважаліся імперскімі структурамі за палякаў. У параўнанні з палякамі, якія для імперыі адназначна былі “чужымі” і па гэтай прычыне ў краі, асабліва пасля падаўлення паўстання 1863/64 гадоў, дыскрымінаваліся як этнас, беларусы былі “свае” і, адпаведна, ніякай этнічнай дыскрымінацыі не спазналі. “Свойскасць” гэтая вынікала з таго, што сама іх этнічнасць разглядалася выключна як прыкмета рэгіянальнай адмены рускага народа.

Аднак калі ў пачатку XX стагоддзя пачынае пашырацца беларускі нацыянальны рух, які вызнае не рэгіянальную, але этнічную, культурную адрознасць, дык з пазіцый імперыі ён адназначна разглядаецца як іншы, “чужы”. Ён ужо разглядаецца як варожы элемент, “польская інтрыга”, а значыць – падвяргаецца пераследаванню. Такім чынам, беларусы як адзінкі не падпадалі пад нацыянальную дыскрымінацыю, але адназначна дыскрымінаваліся як група, што прэтэндуе на пэўныя калектыўныя – моўна-культурныя – правы. Паказальным прыкладам такой інтэлектуальнай дыскрымінацыі, з якой вынікала і дыскрымінацыя палітычная, з’яўляецца шэраг артыкулаў Пятра Струвэ ў часопісе “Русская мысль” па праблеме ўкраінскага і беларускага нацыянальных рухаў [6, с. 338-340].

Разам з тым, ва ўспрыняці беларусаў расійскімі інтэлектуаламі прысутнічаў яшчэ адзін момант. Як трапіла адмеціў А. Цвікевіч, “расійская культура і расійская літаратура ніколі не займаюцца Беларусью і беларусамі, ніколі ня робяць іх гэткім аб’ектам свае ўвагі, як цэнтр Расіі і вялікарусаў. Калі ў расійскай літаратуры і сустракаліся беларускія тыпы, дык толькі для таго, каб паказаць на іх уродлівасць і насмешыць чытача. Гэта заўважыў яшчэ Шпілеўскі і Насовіч, на гэта знаходзім скаргі і ў “западно-русских” культурнікаў. “Кожны расіец, – піша Насовіч, – ад асьвечанага да простага, знаходзіць беларускую мову сьмешнай. Шмат хто глядзіць на яе з пагардай, а некаторыя як на “нейкае ісчадие” або як на ўроду... Шмат хто беларускі дыялект пакрывае “язвительными насмешками всех родов”, як-бы якую страшную карыкатуру... Гэткі ўжо лёс Беларусі. Але не адзін толькі дыялект яе служыць прадметам кпін: нават самыя жыхары яе з сваім кірункам жыцця і думак ня ўніклі розных кпін, хоць яны з’яўляюцца роднымі братамі расійцаў” [6, с. 323-324]. У дадзеным выпадку маем справу з этнічным стэрэатыпам, які, нягледзячы на ўсю роднасную рыторыку, узнікаў пры сутыкненні з іншамоўным і іншакультурным асяроддзем, якое аўтаматычна ўспрымалася як чужое, “іншае”. З гэтай прычыны ён высмейваецца, альбо, асабліва ў перадавай інтэлігенцыі выклікае жаль. Наколькі жывучы быў такі стэрэатып забітага і неразвітага беларуса сярод прагрэсіўнай рускай інтэлігенцыі, яскрава сведчыць ацэнка творчасці Янкі Купалы Максімам Горкім, якая і пасённяшні час у нашым купалазнаўстве карыстаецца попыткам: “Я обращаю внимание скептиков на молодую литературу белорусов – самого забитого народа в России” [5, с. 191].

Паказальна, што польскі нацыянальны ўплыў у Беларусі трактаваўся адназначна адмоўна. Усё, што ў беларусах дрэннага –

паходзіць ад варожых уплываў – польска-каталіцкіх, езуіцкіх, уніяцкіх і да т.п. Прычым паказальна, што польскія ўплывы ў гэтым дыскурсе паказаны не як культурна-цывілізацыйныя, а выключна як дэструктыўныя, звязаныя з рэлігійным і сацыяльным уціскам, грамадскай дэгенерацыяй і маральным заняпадам. Увогуле, Польшча і палякі выступаюць як сваеасаблівыя дэмані, якія толькі і імкнуцца адарваць ад трыадзінага рускага народа яго спрадвечную галіну – беларусаў.

Такім чынам можна гаварыць, што ў пачатку ХХ стагоддзя маем тры стэрэатыпы беларусаў у расійскім грамадстве: “братняе племя беларусаў”, якія інтэгруюцца ў імперскую цывілізацыю і ўспрымаюцца прыхільна; сярмяжны селянін, неразвіты і адсталы, які варты знявагі альбо жалю; “сепаратыст”, які з’яўляецца прадуктам “польскай інтрыгі” і імкнецца разарваць трыадзіны рускі народ.

Гэты патройны стэрэатып беларуса ва ўяўленні рускіх паўплываў і на фармаванне стэрэатыпу свайго народу ў “западно-рускім” асяроддзі. Прынамсі, ён існаваў у ім амаль у люстраным адбітку. Такая сітуацыя тлумачыцца тым, што “западно-руссизм” ёсць неад’емная частка расійскага імперскага дыскурсу, генетычна абумоўленая ім.

Паколькі “западно-руссизм” як з’ява вельмі добра прааналізаваны ў фундаментальнай працы А. Цвікевіча, мы спынімся толькі на яе асобных момантах, якія маюць непасрэдныя адносіны да нашай тэмы.

Найперш знаходзім у поглядах “западно-руссів” поўную адаптацыю канцэпцыі трыадзінага рускага народа, дзе беларусы разглядаліся як адна з яго галін. Праўда, у адрозненне ад імперскіх структур, якія ўсётакі выступалі за поўнае цывілізацыйнае зліццё гэтай галіны з метраполіяй, пры захаванні выключна рэгіянальнай спецыфікі, прадстаўнікі дадзенай плыні бачылі ў гэтай спецыфіцы пэўную вартасць. Неабходна звярнуць тут увагу і на тую супярэчнасць з якой сутыкаліся “западно-русы” ў сваёй апалогіі “вялікай Расіі” і сантыменту да сваёй “западно-русскасці”. Апошняя адназначна ўспрымалася станоўча, прынамсі, часткай іх навуковай плыні.

З іншага боку, стэрэатып беларушчыны як культурна менш вартай у параўнанні з расійскай культурай, распаўсюджаны ў асяроддзі імперскіх структур, аказваў уплыў і на “западно-руссів”. Праўда ў розных плынях адбывалася гэта па рознаму. Так, тыя з іх, хто займаўся навуковым беларусазнаўствам (А. Сапуноў, Я. Карскі, Е. Раманаў, В. Стукаліч) “лічылі, што Беларусь з прычыны сваёй слабасці (у параўнанні з суседнімі Расіяй і Польшчай) не можа выбраць шлях самастойнага развіцця, што гістарычны лёс наканаваны ёй растварыцца ў Расіі і ў расійскай культуры, таму фактычна падтрымлівалі

русіфікатарскую палітыку ўладаў. Паказальна, што акадэмік Я. Карскі нават пасля звяржэння царызму (вясной 1917 г.) выказаўся за навучанне ў школах Беларусі на агульнадзяржаўнай расійскай мове, дапускаючы беларускую мову – пры наяўнасці жадання бацькоў – толькі ў першым класе пачатковай школы” [3, с. 59]. Больш брутальны выгляд пачуццё сваёй культурнай “непаўнавартаснасці” набывала ў асяроддзі спалітызаваных “западно-русов”. Так, адзін з аўтараў “Крестьянина” і “Северо-Западной жизни” А. Пшчолка ў сваіх публікацыях зняважліва ставіўся да беларускага народа, паказваў яго ў карыкатурным выглядзе. Асноўнай прычынай беднасці беларускага сялянства ён лічыў такія рысы як гультайства, п’янства і бяздзейнасць [2, с. 195]. Варта тут прыгадаць і Адама Багдановіча – бацьку Максіма Багдановіча, які ў прадмове да сваёй працы “Пережитки древнего миросозерцания у белорусов” пісаў: “И жизнь белоруса, и его творческая деятельность резко отмечены печатью неразвитости, отсталости, забитости. Именно “западный край”, “западный” народ...” [4, с. 1]. Як бачым, маем у дадзеным выпадку той самы стэрэатып “сярмяжнага селяніна, няразвітага і адсталата”.

Падобнымі да агульнарускага быў таксама і стэрэатып сьвядомага беларуса, нацыянальна-адраджэнская дзейнасць якога трактавалася як “сепаратызм”. Да прыкладу, у газеце “Крестьянин” у 1909 годзе быў змешчаны верш аднаго з чытачоў, адрасаваны “Нашай Ніве”, які не толькі падкрэсліваў сепаратызм беларускай газеты, але і бачыў у ёй “польскую інтрыгу”:

Нет, ты зовешь к разъединенью

Детей одной семьи великой,
К борьбе, к самоопределенью,
А там... и в рабство к Польше дикой [6, с. 320].

На прыкладзе гэтага верша можам таксама прасачыць і адмоўны стэрэатып Польшчы і палякаў, які, на што ўказвалі вышэй, быў уласцівы і для імперскага дыскурсу.

Зрэшты, частка прыхільнікаў “западно-руссизма” шчыра не бачыла неабходнасці развіваць асобную беларускую культуру, якая значна ніжэйшая за культуру рускую і, згодна іх меркаванню, ніколі не здолее дасягнуць яе ўзроўня. Так, мясцовая настаўніца П. Мачульская пісала ў 1913 годзе на старонках мясячніка Віленскай навучальнай акругі “Народное образование”, што праца беларускіх дзеячаў “пустая забаўка, што беларускай нацыянальнай асобнасці ніякай не было і няма, што ў беларусаў няма ні мовы сваёй, а ўсё запазычанае або ў

расейцаў, або ў палякаў, або ў маларусаў, што ў беларусаў няма ніякага фундаменту, на якім можна было б строіць беларускую будучыну, ніколі не было ні аднаго літаратурнага таленту, няма ні свае паэзіі, ні песні, ні драмы, ні камедыі” [1, 112].

Такім чынам, стэрэатыпы, якія існавалі ў рускім і “западно-русском” асяродках з большага былі адмоўныя. Калі разгледзець іх скрозь прызму міжкультурнай камунікацыі, дык можна сцвердзіць, што не спрыялі яны дыялогу паміж беларускай і рускай культурамі, але прадугледжвалі выключна шлях культурнай і этнічнай асіміляцыі беларусаў рускімі як адзіны варты ўвагі сцэнар іхнага далейшага развіцця.

ЛІТАРАТУРА

1. Арал, М. Што гаворыць п. Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным адраджэнні / М. Арал // Ліра. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1991. – С.112-117.
2. Беларусь: У 8 т. Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння / В. К. Бандарчык; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; Рэдкал.: В.К. Бандарчык, М.Ф. Піліпенка, А.І. Лакотка. – Мінск: Беларуская навука, 1999. – 365 с.
3. Біч, М. “Заходнерусізм” і беларускі нацыянальны рух: Гістарыяграфічны аспект / М. Біч // Беларусіка=Albaruthenika 6. Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу. Ч. 1 / Рэд. Ул. Конан і інш. – Мінск: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. – С. 57-65.
4. Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк / А.Е. Богданович. – Гродно, 1805. – 52 с.
5. Учора і сёння. Ці мае беларускі народ сваю мову і сваю культуру // Скарыніч: Літ.-наук. гадавік. Вып. 3 / Уклад. А. Каўка. – Масква-Мінск-Смаленск: “Тэхналогія”, 1997. – С. 182-202.
6. Цвікевіч, А. “Западно-русизм”: Нарысы з гісторыі грамадзкай думкі на Беларусі ў XIX в. / Пасляслоўе А. Ліса. 2-е выд. / А. Цвікевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 352с.

УДК 930.1

ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ МЕТОДОВ СИНЕРГЕТИКИ В ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Е.И. Мелешко

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»
г. Гродно, Республика Беларусь

В статье рассматриваются проблемы институционализации синергетического подхода в исторических исследованиях, указывается на положительные аспекты его применения в гуманитарной области знания, описываются причины пассивного принятия данного подхода учеными-историками.

The article deals with problems of institutionalization of synergetic approach in historical research. The author points out positive aspects of its application in humanities, describes the reasons of passive acceptance of this approach by historians.